

L'EMPRESA ROVIRA I SANTACREU DE L'ESPLUGA DE FRANCOLÍ. APUNTS PER A UNA FUTURA RECERCA MICROECONÒMICA

0. PREÀMBUL

El present treball va ser redactat com a treball de curs de l'especialitat d'Història Moderna de Catalunya de la Universitat Autònoma de Barcelona l'any 1984. Si ha omès l'apartat introductori (un estat de qüestió bibliogràfic) per obsolet, i s'ha citat únicament la bibliografia emprada en el seu moment.

Segons s'esmenta a la revista Manuscrits, el treball fou dipositat, juntament amb d'altres treballs de curs, a la redacció de l'esmentada revista, on podia ser consultat amb el permís de l'autor. Aleshores, però, no disposàvem d'Internet ... (1)

1. VALORACIÓ I LÍMITS DE LES FONTS

La base documental que hem emprat consisteix en els llibres de comptabilitat de la fàbrica Rovira i Santacreu existent al fons comercial de l'Institut Municipal d'Història de Barcelona. Es tracta d'un total de nou volums, distribuïts de la següent manera:

- B.289 Llibre de setmanades i altres despeses amb llistat nominal de les treballadores i inventari de l'utillatge de la fàbrica, anys 1794-1796.
- B.290 Ídem, anys 1794-1798.
- B.291 Ídem, anys 1798-1802.
- B.293 Cotons filats remesos per Santacreu a Rovira, anys 1894-1804
- B.292 Ídem, anys 1803-1804.
- B.294 Llibre d'entrada de cotó en floca, anys 1794-1804.
- B.295 Despeses de maquinària i utillatge (còpia de B.289). Despeses de les obres de la fàbrica de l'Espluga.
- B.296 Llibre d'entrada i sortida de cotó filat, anys 1802-1803.
- B.297 Copiador de cartes.

Com es pot veure, està ben documentada la part corresponent a mà d'obra i despeses salarials (volums B.289, B.290, B.291 i B.292), i relativament bé la partida de cotó filat enviada a Barcelona (B.293). Pel que fa a l'entrada de primera matèria (B.294 i B.296), les anotacions són discontinües, difícils d'estructurar i se sobreposen en ambdós volums. El volum B.295 permet fer-se una idea bastant aproximada de la magnitud de la fàbrica i els seus mitjans de producció, en tant que la documentació extraeconòmica (copiador de cartes) és, tal vegada, la que permet arribar a conclusions més interessants.

Els nou volums, doncs, permeten aproximar-se en certa mesura (sempre dins els límits imposats per la mateixa estructura de la documentació) als mecanismes de funcionament de la fàbrica. “Fàbrica”, entesa com a unitat productiva. Perquè els mecanismes organitzatius no de la “fàbrica” sinó de l’“empresa” (2), és a dir, la raó social i la xarxa de relacions socioeconòmiques dels seus principals integrants, ens queden encara bastant lluny. No hem consultat l’acta de constitució de l’empresa i no disposem del llibre de caixa, suposant que hagin perviscut.

Fàbrica perduda en una mal comunicada comarca catalana, i què acabarà amb les il·lusions dels seus fundadors després de deu anys de discret funcionament, només hem trobat referenciada l’empresa a la Catalunya dins l’Espanya moderna de Pierre Vilar en el seu apartat de fonts i bibliografia.

2. L'EMPRESA I ELS SEUS HOMES.

El primer pas en la nostra recerca ha de ser la identificació dels homes que dirigien l’empresa: Josep Rovira, de Barcelona, i Ramon Santacreu, de l’Espluga de Francolí. La documentació (volum B-297) ens parla d’un tercer personatge:

“...també m’alegraria si fos possible que Vm. Pujes en esta, en compa. De dit Sr. Antonino, i tal vegada fora molt ha porporcio que nos enrrahonessem los assumptos de dita fabrica tots tres”.

No hem trobat gaires esments més al tal Antonino; potser es tractava d’un delegat de Rovira a l’Espluga, o un comptable, més que no pas un soci actiu de la fàbrica.

El nom de Josep Rovira és esmentat per dos autors: Duran i Sanpere i Vicens Vives. El primer, en l’apartat dedicat als teixits de cotó de la Barcelona i la seva història, parla del concurs de pintura d’indianes que l’Escola de Nobles Arts de la Llotja va organitzar l’any 1793, esmenta un tal Josep Rovira com a un dels guanyadors. Per la seva part, Vicens Vives, en l’apèndix documental de Coyuntura econòmica i reformismo burgués, inclou la relació completa de sis grups de comerciants matriculats a la Reial Junta de Comerç de Barcelona, els fundadors de la Companyia Catalana de Filats de Cotó i els fabricants que participen en la subscripció oberta aran de la guerra contra la Convenció francesa. En cap d’aquesta llista s’esmenta cap Josep Rovira; en canvi, si apareixen dos Josep Rovira en el grup de fabricants fundadors del Cos de Fàbriques de Teixits i Filats de cotó de 1799; Josep Rovira de Cacerles no assisteix a la reunió fundacional, a diferència de Josep Rovira i Rivall. No sabem si el nostre Josep Rovira és algun d’aquests.

Finalment, Vicens es fa ressó del llistat de fabricants de filats, teixits i estampats de cotó empadronats a Barcelona l’any 1839 publicat per Guillem Graell (3), on un tal Josep Rovira cotitza en la categoria de teixits.

Com podem veure, no sabem amb certesa qui era Josep Rovira. Pierre Vilar consultà en el seu moment la documentació d’una botiga, Reynes i Rovira, que s’estén al llarg del període 1804-1807. Òbviament, el nostre personatge no era l’únic Josep Rovira de la Barcelona de finals del XVIII, però és possible la futura condició de botiguer del que en un inici va ser fabricant. Fora aquesta una forma d’acumulació perfectament esbrinada pel mateix Vilar i corroborada per d’altres autors: el “formigueig”, en paraules del mateix

Vilar, o participació en activitats industrials de sectors originàriament lligats a la tasca comercial i que veuen en la indústria una font conjuntural de beneficis.

Ara bé, pel que fa al nostre objecte de treball -la fàbrica espluguenca-, tenim alguns indicis que matisen aquesta tesi. Els botiguers avesats a industrials no participaven sols o només amb un soci, sinó compartint les responsabilitats i els riscos amb més gent; d'altra banda, la cojuntura comercial finisecular no és la més indicada per embrancar-se en noves activitats. *“En tot cas, les dificultats per establir noves fàbriques serab cada vegada més sensibles. Per regla general, el nucli dels grans capitals del sector cotoner a finals del segle XVIII i principis del XIX procediran de l'acumulació manufacturera. Les condicions obertament favorables a l'acumulació s'han trencat el 1793. Entre aquesta data i el 1808 són excepció els períodes favorables a la manufactura: el 1796-97 i el 1801-03 semblen els més clars”* (4). La quantitat de dinar que Josep Rovira esmerçà en la companyia degué ser important, com es desprén de la documentació: *“...veig lo que me diu que li causa admiraciio el que no se fasin fils, el veurer lo gran capital que te esmersit Vm en esta fabrica ...”* (volum B-297). És difícil pensar en un botiguer fent inversions d'aquesta mena en una època de penúries conjunturals evidents, i en un negoci alié a les seves activitats econòmiques quotidianes.

Personalment crec que Josep Rovira no es pot considerar tant un exponent del “formigueig” vilarià com un home més directament vinculat a la manufactura del cotó. Les referències de Duran i Vicens fan pensar més en un “tècnic”, un treballador altament especialitzat lligat a la fase productiva d'una altra empresa i que, un cop independitzat, decideix establir-se pel seu cantó. *“Part d'aquest empresariat, de formació tècnica com a ‘fabricant’, ascendit des de la condició d'assalariat i amb una participació petita en l'empresa, ha rebut el poder directiu en una situació dèbil enfront els socis capitalistes”* (5).

I què dir de Ramon Santacreu? No en sabem absolutament res, fora del que es desprén de la documentació comercial de l'empresa. Santacreu devia gaudir d'una certa notorietat en el seu àmbit social. Tenia la fàbrica establerta a casa de son pare a l'Espluga de Francolí (7) i en la fàbrica probablement hi treballaven alguns familiars seus (els llibres de salris esmenten els noms de Gaietana, Maria i Rosa Santacreu).

Les relacions entre ambdós personatges estaven perfectament delimitades. Josep Rovira actuava com a soci capitalista i Ramon Santacreu feia de “fabricant”, aportant no només els coneixements tècnics indispensables sinó l'espai de treball i la direcció del procés productiu.

El volum B-289 conté no només les primeres dades referents a mà d'obra i salaris, sinó dos inventaris de maquinària i, allò que més ens interessa, un text amb informació substancial:

“Lo Sôr. Jph. Rovira com ha principal se va obligat a rebre tots los cotons se filan inseguint las mostras li tinch entregadas arreglant los preus (...), i quant pasats tots comps. I de tret tot cost de maquinas, i utencilis sempre, i posat ab dits beneficis a capital igual al dit Sr Rovira que en aquella ocasio comensará la compaña per 5 anys continuant el mateix modo que fins vuy i esta no se podra desfer menos que per part de un ô altre no hi hague un motiu relevant lo dit Rovira se obliga novament a remetrelhi cotons i diners necessaris per la fabrica, i comve en asseñalarli com a administrador que es de ella vuit sous, i nou diners diaris tenenit lo cuidado, i obligacio de tenir corrents las maquinas i demes pertanyent a un bon fabricant, i est per ningun motiu podra fer ni innovar cosa alguna sens expres consentiment, i orda de dit Rovira, i per anar ab major claredat de vuy

en avant han convingut un, i altre en tenir un fadri per escriure en la fabrica pesar lo coto, i pagar las semanadas, i donarli per a tots los dias de treball a raho un jornal 5 sous diaris, yest ha de ser á satisfaccio de dit Sr Rovira, i per anar ab major claredat de vuy en avant se filara coto de ttes qualitats (...) i en cas que dit Rovira volgues cotons mes prims aumentara lo preu igual al cost del filat, i tant dit Sr Rovira principal com dit Santacreu se obligan a tenir, i observar lo dal escrit, i ho firman en la Espluga de Francoli als 10 juniol 1794” (volum B-289).

El text mereix algun comentari. Rovira s'encarrega amb la responsabilitat de proveir la matèria primera i acanvi rep el cotó filat d'acord amb uns preus prèviament establerts; cap innovació en el gènere pot ser feta sense el seu consentiment. Per la seva part, Santacreu es fa càrrec de la direcció i cura de la fàbrica, i a remetre el cotó filat seguint les indicacions del seu “principal”. Pel que fa a beneficis, el text és d'una claredat meridiana: aniran a escot.

Al respecte, cal lamentar que el volum B-297, o copiator de cartes, només compregui els tres darrers anys de funcionament de la fàbrica. Una major continuïtat documental, sens dubte, hagués aportat força clarícies a moltes qüestions. Però amb el que disposem podem arribar a algunes conclusions. Tot seguit en sistematitzarem els punts principals.

Caire de l'empresa i tipus de direcció. L'empresa Rovira i Santacreu es definia per la seva forta centralització. Els primers anys de la companyia van enregistrar una activitat febril per adequar la casa (o el mas) de Josep Santacreu a les necessitats i exigències d'una fàbrica de filats. El ritme de despeses, expressat en lliures en la taula següent, va ser notable en els primers anys:

<i>ANY</i>	<i>DESPESES</i>
1794	215
1795	1473
1796	2061
1797	1221
1798	5
1799	15
1800	9
1801	0
1802	0
1803	42
1804	0

Les reformes domèstiques degueren ser intenses (es remodelà tot el pati de la casa, entre altres coses), com ho testimonia el cost total de les obres: més de 5000 lliures, una quantitat certament considerable. El sou dels manobres s'endugué la part majoritària d'aquesta quantitat, i no deixà a Ramon Santacreu particularment satisfet amb els resultats.

Tanmateix, és possible que l'empresa, en determinades circumstàncies, descentrelitzés la producció de cotó filat: en carta del 12 d'octubre de 1802, Santacreu escriu al seu principal que algunes màquines de filar *“me convenen aviat per donarlas ha las filadoras casadas en sas casas”* (9). e totes formes, no he trobat més referències d'aquest *putting-out system*, i no sembla pas una línia d'actuació habitual de l'empresa *externalitzar* la producció.

En funció de tot el que venim dient, es justifica l'aseveració que feiem unes ratlles més amunt: podem incloure l'empresa Rovira i Santacreu dins una estructura de “direcció polaritzada”, d'acord amb la classificació establerta per Ramon Grau i Marina López (6), que distingeixen tres tipologies en l'organització empresarial de la manufactura cotonera del segle XVIII: la direcció compartida (participació unitària i equitativa de tots els socis en l'administració del negoci), direcció polaritzada (gestió duta a terme per dos socis, un d'ells encarregat de la part tècnica i l'altre de l'econòmica) i direcció concentrada (una sola persona centralitza la direcció de l'empresa). Respecte el segon tipus, diuen els autors citats:

“Malgrat certes aparences, la relació entre els dos socis directores no és generalment una relació entre iguals: la proporció de capital posseït per l'administrador o caixer és, llevat d'excepcions, sensiblement superior a la del fabricant. La condició d'aquest darrer sovint s'aproxima a la d'un assalariat; el control de l'administrador sobre el tècnic en resulta envigorit” (7).

Com podem veure, aquests trets poden aplicar-se perfectament al nostre cas, on Santacreu rep un sou fixe, si bé el predomini de l'administrador sobre el tècnic no sempre resulta tan evident. Recordem que, pel que fa a beneficis, anaven al 50%, i que el taller estava instal·lat a casa del “fabricant”, fet que sens dubte influiria sobre les relacions entre ambdós socis.

Les relacions entre l'empresa i el seu medi immediat no foren particularment satisfactòries. El clima sec i calorós de l'Esplugu perjudicaven el cotó i resecaen la maquinària, tota ella de fusta. En segon lloc, hom parla d'una empresa rival (8) que proporcionava feina domiciliària amb sous probablement més alts, la qual cosa palesa les dificultats de les noves formes de producció enfront el *putting-out system*. Les referències són poques, i a manca de més detalls deixem el tema en quarentena.

Les relacions entre els socis. Sembla que, a mida i mesura que la fàbrica mostrava els primers indicis d'estagnació, les relacions entre el “fabricant” i el “principal” s'anaren deteriorant. Josep Rovira, al menys els darrers anys, romangué a Barcelona i s'obstinà en no visitar la fàbrica in situ malgrat la insistència de Santacreu al respecte.

Res podem dir sobre els motius d'aquest comportament, que sembla estrany si considerem el capital esmerçat en la fàbrica. Àdhuc, aquest desinterés repercutí sobre la comptabilitat, que no hauria d'anar particularment encertada segons es desprén de la documentació:

“Pot Vm veure ab lo estat aporto Jo de la Fabrica, i saber totas las minvas faran los cotons, i ahorrar tots los gastos, i mirar tot lo que si pugui mirar, i alesoras se podra fer un nou biláns per veurer las minvas hi ha aura agut, i saber si hi aura agut benefici, i Vm podra veurer com aura resultat per prendre lo determini de si anira ho no la Fabrica, o si tancarem o no. Pues Jo no vull que Vm se perdrá, que perdentse Vm me perdo Jo pues no haventhi benefici per Vm no pot averni per mi” (volum B-297).

El comprensible malestar de Ramon Santacreu es reflecteix en altres cartes, com la següent:

“...y penso que en los deu anys que tractam un ab altre se han fet tants bons fils com en cap fabrica de Catalunya. Sr Joseph Jo voldria saber com estich ab Vm perquè podria ser de que Deu disposas del un o del altre, i en aso li dich que es una llastima lo no poder saber si perdo ho guanyo, i me especta lo sabero per ser part interesada com Vm, i en eso sempre estaria com un Moso, i Jo no vull estari, i afigurantme Jo lo molt que bastragué Vm ab les obras, i Vm pot pensar que si se enquantras com Jo, voldria sabero ...” (volum B-297).

Les queixes i precis de Santacreu es van manifestar també pel cantó de les directrius sota les que es regia l'empresa, no només en el seu aspecte més estrictament econòmic o administratiu. Pel que es desprén del copiadore de cartes, podem dir que, enfront l'apatia de Josep Rovira, Santacreu estava interessat en endagar una sèrie de reformes, tant a nivell de gestió directa com en els mitjans de producció. Les cites que venen a continuació són bastant llargues, però d'un interès innegable:

“...si Jo hagues de governar aquesta fabrica de altra modo aniria (...). Jo no estaria tant lligat en cosas que Vm pretenen, que de vegades no pot ser, que Jo dech portar la Fabrica del modo está ordenada en lo Escriptori, que Jo conech lo temperament del terreno, i Minyonas, i no volenla aportar Vm, i li dich que vull estar clar, i net ab Vm, i saber lo que guanyo para satisfacer ha Vm ...”.

Més endavant, Santacreu afegeix:

“Primerament lo que se ha de fer es posar tot lo posat de abaix en tres partits que es dir un envá ab sa porta cada un, ab son pany de cop, i una mateixa clau foradada rodona sense dens que jo ab facilitat pugui obrir de prompte (...) i ara aném adalt primerament adalt se te de fer també ab tres portas, i tres panys del mateix modo, la primera estancia e d sr allabaix al cap devallde la quadra (...) fins asi dal al angul que hi ha en aquella Biga tan grossa hi aurá las tres maquinas de Cardar que seran alla al mitg de la quadra donantlos lo puesto corresponetse a de fer asobre de ellas un sostre per lo garn Calor que baixa de la taulada, i después al ivern quant se ve que les neus reinflan totas las fustas de las maquinas de Cardar, i aixis estaran mes recullidas dels calors, aires i omitats que es lo que necesitan las maquinas de Cardar, aqueix sostre no te de ser sino lo que diuen las maquinas de cardar lo gasto de todas aqueixas hobras que li exposo (acceptat de las que li dire que a son temps se aniran fent) importaran ab poca diferencia 50 [lliures]” (volum B-297).

Aquesta darrers textos, escrits el 1803, reflecteixen l'interés d'en Santacreu per a tirar endavant amb la fàbrica, potser pel que s'hi jugava amb la seva continuïtat. Val a dir, com veurem en el seu moment, que les obres que proposa el fabricant són, en llur major part, per a tenir controlada la mà d'obra femenina que treballava en el recinte.

3. LES VARIABLES ECONÒMIQUES.

Els mitjans de producció. Ja hem vist que l'empresa sol·lucionà el problema de l'espai físic instal·lant-se en propietat d'un dels dos partíceps. Pel que fa a utilitat disposem de dos inventaris, distanciat entre sí quatre mesos, que ofereixen el següent balanç (volum B-289).

<i>ESTRI</i>	<i>Març 1794</i>	<i>Juliol 1794</i>
Màquines de cardar	1	1
Màquines de filar	8	16
Torns	12	12
Màquines de despepitatar	4	12
Aspís	2	2
Calaixos	12	12
Taules	1	2
Balances romanes	1	1

El primer inventari avalua el cost total dels estris esmentats en 1267 lliures i 4 sous (el valor del gènere se situava en 1769 lliures i 6 sous). Evidentment, no es tracta d'un gran desplegament tècnic en comparació amb altres fàbriques coetànies, però situada en el seu context no era gens menyspreable.

És un fet inusual la proximitat cronològica d'ambdós inventaris, i la posterior absència de nous llistats de maquinària. Potser l'etapa inicial, aquella en la que hom diposità totes llurs esperances, generà una necessitat d'ampliació de material. Val a dir, finalment, que la majoria d'aquest instrumental sembla ser de segona mà; només de la màquina de cardar se'ns diu que és nova de trinca. Màquina, per cert, que patirà amb escreix els rigors del clima de la Conca.

Força de treball i salaris. La força de treball de la fàbrica Rovira i Santacreu era exclusivament femenina. Per categories laborals es dividia en filadores, metxeres, brosseres, cardadores, dpepitadores i espiadores, essent el primer grup el més nombrós; circumstanvcialment, podien incorporar-se altres categories. Llevat d'aixó trobem la presència d'un comptable, Baltasar Forns, i del mateix Ramon Santacreu, que possiblement exercia de capataç.

Un traçat gràfic ens mostrarien l'evolució del número de treballadores (en traç vermell) i de les despeses salarials (en verd). Les distàncies entre les cotes superiors d'ambdues variables fora menor a la distància existent entre les cotes més baixes. Aixó pot indicar que un augment de la mà d'obra implicava un increment no proporcional de les despeses salarials (9), llevat d'etapes molt concretes (com la de 1796-1797). No podem interpretar les raons que expliquen aquest fet: potser cal adreçar-se al pagament a preu fet, és a dir, segons la quantitat de cotó filat per cada treballadora. Aixó ens ajudaria a

entendre la diferent trajectòria de mitjanes mòbils anuals de salaris i despeses salarials i les mitjanes mòbils de producció de cotó filat. D'ençà l'any 1800, la producció inicia un lent però sostingut declivi, que contrasta amb el creixement accelerat del número d'operàries i dels costos salarials de l'empresa. En altres paraules, la fàbrica va anar perdent rendabilitat a curt termini (filat més cotó surtia cada cop més car). Un factor que, en la meua opinió, esdevé la clau de volta de l'ensulsiada definitiva de la companyia l'any 1804.

A què és deguda aquesta pèrdua progressiva de rendabilitat? Deixant apart les decisions personals que en el seu moment prengué l'administrador de l'empresa, que ens són desconegudes (10), convé adreçar-se a dues hipòtesis. En primer lloc, les dificultats conjunturals que defienixen els darrers deu anys del segle XVIII. D'ençà 1793, com assenyalen Ramon Grau i Marina López, les circumstàncies eren francament adverses a la creació de noves empreses, tot i que hi ha períodes d'aparent estabilitat. En segon lloc, motivacions d'ordre intern de l'empresa (deixant de banda la possible competència de l'empresa rival, de la que res en sabem), essencialment centrades en el comportament de les treballadores. El 25 de maig de 1803, Santacreu adreçava les següents ratlles a en Rovira:

“...veig lo que me diu que li causa admiracio el que no se fassin fils, al veurer lo gran capital que te esmercit Vm en esta Fabrica, però ha mi per ma part men causa molta de esmiracio perquè lo veure Jo una Fàbrica tant ben guarnida, i Jo que no les falto en res, es sert que li dich que los enfados me causa ha mi això al veurer que no se fan carrech de la raho, que no ha per tiraro tot al Diable, i dels fils de no fermels al punt los demano no faltantlos capdia al hora de dirlos los serts, i no ferme cabal cregui ne estich molt inquiet el veurer la gran tusuderia, i tot debebeix de no voler treballar, i es aixis com li dich que mentres Vm tindra la Fabrica no te que feri cap mes gasto que tot lo que Vm hi fara no li guanyara, que encara que Vm intenti qualsevol pensamt per mes arregles de la Fabrica per ferlas treballar, li dich que no ho lograra perqe son una gent molt poch inclinada al treball, i no se volen fer carrech de la raho (...) perquè al veure que una terra de vagamundos donarlos un treball de masa mortificasio, no lo volen aceptar, i sels te de anar per lo temor del que un te experiencia, i aixon no dependeix sino de veurer tan poca fenyxa que si Jo pogues fer abundancia de fenyxa, no arribariam ha tenir semblants enrahonaments, i altres que seguiran ...” (volum B-297).

Les cartes d'aquesta mena sovintegen en el volum B-297. I hom dedueix que la fàbrica fou incapaç d'adaptar-se al seu medi i de fer front als obstacles que una economia de tipus tradicional posava a un nou sistema de producció que exigia unes pautes d'organització i comportament molt diferents a les fins ara conegudes. L'època de la verema esdevenia un autèntic calvari per en Santacreu, que havia de pujar els sous si no volia quedar-se sense treballadores:

“...tant lo Baltasar com la Gayetana van veurer com ellas se convenian dient que pagantlis eix fil ha menos 12 [sous] que plantarian las maquinas, tot lo que deixo ha la disposicio de Vm (...). Per avis de Vm en carta de 28obre en que me deya, que per ningun motiu encara que sia per Beremar vuy que se pari la Fabrica un dia advertintme que diras ha la Minyona que las que no se mouran las reconeixere, o las augmentare de preu, i aixó surt molt sovint, i perquè veig que lo mateix fora dirlos aixó que tornaria ha eixir lo passat, i ellas no tenen fe en Vm vingui ni en res” (volum B-297).

La postura unitària de les treballadores en demanda de millores salarials crida l'atenció, així com també destaca l'amenaça latent del ritme econòmic tradicional sobre el normal funcionament de l'empresa.

Finalment, val a dir que la fàbrica congregà, en alguns moments, fins a un centenar d'operàries, una xifra considerable tenint en compte que la població de l'Espluga de Francolí no anà gaire més enllà dels 2000 habitants al llarg del segle XVIII (11).

Producció. No farem gaires comentaris sobre el nivell de producció de cotó filat de l'empresa, al que ja hem al·ludit anteriorment. Les gràfiques 4, 5 i 6 donen una referència prou indicativa de la trajectòria de la fàbrica, que assoleix el seu sostre el 1796, una ràpida caiguda fins el tombant de segle, el cant de cigne l'any 1800 i un trist esllanguiment fins la seva fallida quatre anys més tard. La trajectòria, com es pot veure, resulta força esclaridora.

Pel que fa a proveïdors, se'ns fa esment dels noms de "Sr. Martí", Ignasi Sales, Miquel Font (de Reus), Francesc Arguesa, Joan i mariàngela Baque i Joan Teguada. Ara bé, el principal proveïdor de matèria primera, si més no els darrers anys, i de la distribució i comercialització del cotó, un cop filat. Res sabem dels compradors, si bé en alguna ocasió trobem referències a l'empresa Huguet i dupré com a client.

Costos de producció. Al volum B-289 trobem dos recomptes de fiabilitat potser dubtosa, però a manca d'altres notícies ens haurem de basar en ells per fer una primera aproximació a l'estructura dels costos de producció de l'empresa. Aquests balanços es poden sistematitzar en la següent taula. Les xifres estan expressades en lliures-sous-diners (12) i entre parèntesi el seu valor percentual.

	<i>1795</i>	<i>1796</i>
Obres	1487,4,11 (10'8)	3725,3,11 (18'9)
Màquines	2745,2,2 (19'9)	4702,7,9 (23'8)
Salaris	4961,2,11 (36)	5810,0,10 (29'6)
Cotons fluixos	4588,7,9 (33'3)	5471,1,3 (27'7)
Total	13781,17,9	19.708,13,9

El mateix inventari ens diu que la producció de cotó filat està valorada, el 1795, en 9.444 lliures, 6 sous i 9 diners, i el 1796 en 11.164 lliures, 7 sous i 8 diners. El balanç del primer any es tanca amb un discret benefici (gairebé 131 lliures per a cada soci), si bé el 1796 trobem números vermells: 166 lliures, 16 sous i 5 diners de pèrdua.

Els costos, doncs, estan en funció de les obres fetes a casa d'en Josep Rovira, però és evident que la part del lleó correspon als salaris, part que aniria incrementant-se els darrers anys. Tanmateix, la matèria primera aniria encarint-se a mida i mesura que es tancaven les portes al comerç espanyol: la introducció de cotó americà, de pitjor qualitat, no faria altra cosa que minvar la rendabilitat de l'empresa. La no existència de xifres seriadades no permet sortir de l'àmbit de les especulacions, malauradament.

Tanmateix, cal incloure en els costos de producció les despeses habituals (llenya, oli, sabó) que, a títol il·lustratiu, van evolucionar de la següent manera:

• De l'1 de setembre de 1798 al 10 d'agost de 1799	130 lliures
• Del 10 d'agost de 1799 al 16 d'agost de 1800	125 lliures
• Del 16 d'agost de 1800 al 25 de juliol de 1801	135 lliures
• Del 25 de juliol de 1801 al 19 de juny de 1802	215 lliures

La desordenada comptabilitat de l'empresa no permet la correcta avaluació d'aquests indicadors, així com les despeses originades pels traginers, que deuriem ser considerables.

4. CONCLUSIONS.

Aquest esbós d'estudi sobre la fàbrica Rovira i Santacreu és aixó, un inici. No cal dir res sobre el molt que es necessita aprofundir i les moltes fonts a explotar per a obtenir un panorama més o menys satisfactori en el moment d'historiar aquesta empresa.

No sé si una recerca microeconòmica com la que proposem té alguna utilitat. Però cada empresa, cada carta, cada llibre de comptabilitat és un món propi, serveix i ofereix la seva pròpia història, i ens ajuda a conèixer millor la globalitat del passat.

L'empresa Rovira i Santacreu posa un cert contrapunt a una visió excessivament barcelonina de la història econòmica. Enfront l'arrelament de la manufactura de cotó a la ciutat, la comarca la defuig. Una economia tradicional en dificulta la implantació i, finalment, l'expulsa. Només altres estudis locals confirmaran o negaran la nostra hipòtesi: la impossibilitat, o si més no la gran dificultat, de noves estructures productives per a establir-se en els ambients rurals i endarrerits de la Catalunya interior de finals del XVIII. En aquest context, només la història local -remarcant, un cop més, la necessitat de bones interpretacions globals- ens pot donar una resposta vàlida.

5. NOTES.

1. Manuscrits: revista d'història moderna. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1986. Núm. 3, p. 218-219
2. Potser l'ús del mot "fàbrica" sigui incorrecte aplicat al segle XVIII, però la documentació emprada fa un ús sistemàtic d'aquest mot. D'altra banda, el terme "empresa" engloba, en e present escrit, els acords i arranjaments entre dues o més persones per a l'endagament d'una "fàbrica". Empresa, doncs, fora l'equivalent al concepte contemporani de "raó social". Amb fàbrica ens referim també a una unitat centralitzada de treball que, repetim un cop més, és el sentit amb que hom utilitza aquest mot a la documentació. Per aquest i altres precisions terminològiques veure els arguments de GRAU, Ramon, i LÓPEZ, Marina: "Empresari i capitalista a la manufactura catalana del segle XVIII", p. 19
3. GRAELL,leo Historia del Fomento del Trabajo Nacional, p. 421-430

4. GRAU, Ramon, i LÓPEZ, Marina. "Empresari i capitalista a la manufactura catalana del segle XVIII", p. 29
5. Íbid., p. 44
6. Íbid., p. 42
7. Íbid., p. 43 i ss.
8. La fàbrica rival apareix a la documentació com a "Casa Condomí", i la fan anar Jaume Mas, d'Igualada, i Joan Cases, de Valls.
9. Anàlogament, en temps de crisi la fàbrica opta per no reduir salaris, sinó prescindir de personal: és un comportament habitual en aquestes quasi-indústries del segle XVIII.
10. Recordem que era Rovira qui proveïa el cotó i altres primeres matèries. Cal insistir en això, perquè palesa el lligam que unia la sort de l'empresa a les decisions personals de l'administrador-soci barceloní.
11. IGLÉSIES, Josep. "La població de la Cona de Barberà a través de la història".
12. Les equivalències monetàries eren: 1 lliura=20 sous; 1 sou=20 diners.

6. BIBLIOGRAFIA.

ALIER, Roger. "La fàbrica d'indianes de la família Canals", a Recerques, núm. 4, octubre 1974.

ANTON GUTIERREZ, Pedro María. Salarios en las fábricas de indianas de Barcelona en el último tercio del siglo XVIII. Barcelona: l'autor, 1972 (tesina inèdita, Universitat de Barcelona)

CARRERA i PUJAL. Historia política y económica de Cataluña: siglos XVI i XVIII. Barcelona: Bosch, 1947

COLOQUIO DE HISTORIA ECONÓMICA DE ESPAÑA (1º: 1972. BARCELONA). Agricultura, comercio colonial i crecimiento económico en la España contemporánea: actas del Primer Coloquio de Historia Económica de España, 11-12 mayo 1972. Esplugues de Llobregat: Ariel, 1974

DURAN I SANPERE, Agustí. Barcelona i la seva història. Barcelona: Curial, 1973

GRAELL, Guillem. Historia del Fomento del Trabajo Nacional. Barcelona: Tasso, [1910?]

GRAU, Ramon; LÓPEZ, Marina. "Empresari i capitalista a la manufactura catalana del segle XVIII. Introducció a l'estudi de les fàbriques d'indianes", a Recerques, núm. 4, octubre 1974

IGLESIES, Josep. "La població de la Conca de Barberà a través de la història", VIII Assemblée Intercomarcal d'Estudiosos. Montblanc, 1967.

MONJONELL PARDAS, Maria. La Real Fábrica de Indianas de Mataró de Jaime Campins. Barcelona: l'autora, 1956 (tesina inèdita, Universitat de Barcelona)

OLIVER JUAN, María Sofía. La industria algodonera catalana a fines del siglo XVIII: la compañía de Arnaldo Sala i Jacinto Martí (1793-1822). Barcelona: l'autora, 1974 (tesina inèdita, Universitat de Barcelona)

PALAU i DULCET, Antoni. La Conca de Barberà: monografia històrica i descriptiva. Barcelona: Francesch Altés, 1912

PRAT I CANALS, Mercè. La manufactura cotonera a Catalunya: l'exemple de la fàbrica de Magí Pujades i Cia. Barcelona: l'autor, 1976 (tesina inèdita, Universitat de Barcelona)

SANCHEZ SUAREZ, Alejandro. Los fabricantes de indianas de Barcelona a finales del siglo XVIII i principios del XIX: la família Rull. Barcelona: l'autor, 1981 (tesina inèdita, Universitat de Barcelona)

TEDDE, Pedro. La economía española al final del Antiguo Régimen. V. II: Manufacturas. Madrid: Alianza: Banco de España, 1982

VILAR, Pierre. Catalunya dins l'Espanya moderna: recerques sobre els fonaments econòmics de l'estructura nacional. Barcelona: Edicions 62, 1965